

5205

ISSN 0027-8084
UDK 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

Наш језик

НАШ ЈЕЗИК

XXXVI/1-4

**БЕОГРАД
2005**

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXXVI

Св. 1–4 (2005)

САДРЖАЈ

Ч л а н ц и

О тзв. „транзитивним именицама“ које означавају људска бића (МИЛКА ИВИЋ)	1
Грамматичке особине дискурса електронских ћаскаоница (БИЉАНА РАДИЋ-БОЈАНИЋ)	6
Деклитизација везника — неки теоријски и практични проблеми (теоријско-терминолошки приступ) (ЈЕЛЕНА ЈОВАНОВИЋ)	16
О везном вокалу и везном морфему у неким основним типовима сложеница у српском језику (СТАНИМИР РАКИЋ)	35
Префиксална творба речи — деривација или композиција (наставни и ваннаставни аспект) (ЈОВАНКА РАДИЋ)	54
Метафорични појам 'лица' у контексту теорије о учтивости (БОЈАНА МИЛОСАВЉЕВИЋ)	68
О једном типу морфосинтаксичког речника (ГОРДАНА ШТРБАЦ)	76
Значења изведених апстрактних именица у српском језику (на материјалу из Речника САНУ и Речника МС) (НЕНАД ИВАНОВИЋ)	86
Неки аспекти прагматичке употребе деминутивних именица (ВЛАДАН ЈОВАНОВИЋ)	100
Семантичко-деривационо гнездо лексеме <i>радићи</i> (МИРЈАНА ГОЧАНИН)	104

П р и к а з и

Милка Ивић, О речима. Когнитивни, граматички и културолошки аспекти српске лексике. Лингвистички огледи, пет, Библиотека ХХ век 151, Београд, 2005, 139 стр. (МАРИНА СПАСОЈЕВИЋ)	127
Срето Танасић, Синтаксичке теме (ИВАНА КОЊИК)	134
Предраг Пипер, Рајна Драгићевић, Марија Стефановић, Асоцијативни речник српскога језика, Део I, од стимулуса ка реакцији, Београд, 2005, 525 стр. (ДРАГАНА РАДОВАНОВИЋ)	139
Предраг Пипер, Рајна Драгићевић, Марија Стефановић, Асоцијативни речник српскога језика (I део; од стимулуса ка реакцији), Београд, 2005, 5–525, изд. Београдска књига, Филолошки факултет Универзитета у Београду, Службени лист (ДАРИНКА ГОРТАН-ПРЕМК)	143
Милорад Радовановић, Планирање језика и други списи (СРЕТО ТАНАСИЋ)	146
Српски језички саветник (НАТАША ВУЛОВИЋ)	150

МИРЈАНА ГОЧАНИН
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

СЕМАНТИЧКО-ДЕРИВАЦИОНО ГНЕЗДО ЛЕКСЕМЕ РАДИТИ

У раду се разматрају могућности творбеног сегментирања и семантичког варирања лексема које улазе у састав деривационог гнезда глагола *радити*.

Кључне речи: семантичко-деривационо гнездо, сегментација, семантичко варирање, творбена основа, творбени формант, префиксална твореница, префиксално-суфиксална твореница, сложеница, метафора, метонимија, платисемија, регуларна полисемија.

Уводне напомене

Предмет истраживања у овом раду биће утврђивање потенцијала семантичког варирања и деривационог развијања лексеме *радити* као основне.

Основну грађу за ово истраживање представљаће семантичко-деривационо гнездо глагола *радити* дато у Семантичко-деривационом речнику, Свеска 2¹. Грађа за ово гнездо, као и сва друга дата у Речнику, узимана је из *Речника српскохрватскога књижевног језика* Матице

¹ Семантичко-деривациони речник, Свеска 2 (у штампи); основни текст СДГ *радити* урадила је ауторка овог рада, а редакцију проф. др Даринка Гортан-Премк. Табеле је направила проф. др Вера Васић.

Легенда: 0 — основна лексема; 1 (2, 3 ...) — степени дериват; 1 (2, 3 ...) редни број деривата датог степена; < — од; ТО — творбена основа; ПР — префиксална твореница; ^пПР — префиксирана префиксална твореница; ПР_с — префиксално-суфиксална твореница; ^пПР_с — префиксирана префиксално-суфиксална твореница; С — сложеница; ^пС — префиксирана сложеница; У, С — морфофонолошка промена; -∅ — нулта творбена морфема; ← од / према; → види.

Скраћенице: адм. — административни; вулг. — вулгарно; гл. имен. — глаголска именица; гл. прид. трп. — глаголски придев трпни; деадј. имен. — деадјективна именица; деверб. имен. — девербативна именица; дем. — деминутив; екон. — економски; заст. — застарело; зоол. — зоолошки; импф. — имперфективни глагол; интр. — интранзитивни глагол; итер. — итеративни глагол; квалит. прид. — квалитативни придев; квалиф. — квалификатор; књж. — књижевни; ков. — кованица; колек. имен. — колективна именица; мат. — математички; медиј. — медијални глагол; мех. — механика; необ. — необично; парт. перф. акт. — партицип перфекта активног; пеј. — пејоративно; посес. прид. — посесивни придев; прил. — прилог; пф. — перфективни глагол; покр. — покрајински; релаци. прид. — релациони придев; рефл. — рефлексивни глагол; терм. — термилошки; тр. — транзитивни; физ. — физички; А — акузатив; D датив; G — генитив; I — инструментал; L — локатив; Det — детерминатор; Obj — објекат; R — реченица; S — субјекат.

српске [РМС] и део је активног савременог књижевнојезичког фонда српског језика. Дати лексемски корпус допуњаван је грађом из *Речника српскохрватскога књижевног и народног језика* Српске академије наука и уметности [РСАНУ], што је доследно назначавано у фуснотама.

Лексема је навођена у облику потврђеном у РМС са преузетим значењем изузев неких код којих је извршена значењска модификација или допуна постојеће дефиниције.

Сегментирање лексеме подразумева одређивање творбене основе и творбеног форманта. Творбена основа је несамостална јединица која је носилац семантичке информације и има графемску вредност, а творбени формант укључује творбену и граматичку морфему и уочљив је само у номинационим, основним облицима лексеме (в. Гортан-Премк 1997: 10–15).

СДГ: **радити**²

ТО₁: *рад-*; ТО: *рађ-*

0 **рад-ити**, -им импф. 1. а. и тр. обављати какав посао, бити заузет каквим послом; правити. б. интр. бити трајно ангажован на неком послу, бавити се каквом делатношћу као занимањем; бити у радном односу. в. интр. трудити се око нечега, настојати на нечему, управљати своју делатност у одређеном правцу. г. интр. чинити, поступати. д. безл. (о некоме, о нечему) односити се (на некога, на нешто), тицати се (некога или нечега).³ 2. интр. а. правити покрете, кретати се. б. бити у фази, у стању активног дејства, функционисати, обављати пословну активност, пословати. в. производити неки учинак, имати утицај, деловати. г. догађати се, збивати се. 3. тр. а. правити, стварати, израђивати; спремати, припремати. б. обрађивати, обрађивати (земљу, имање). 4. разг. обмањивати, варати.

² Према Скоку (1971–1973) од лексеме *радићи* изводе се прид. на -*њи радни* (*дан*), *нерадан*, поименичен на -*ик* м према ф на -*ица радник* (*са-*, *су-*) према *радница* (*са-*, *су-*) с придевима *радников*, *раднички*, *радничин*, апстрактум *радничтво* (*су-*), затим прид. на -*ен раден*, поименичен *раденик* м према *раденица* ф, потом прид. на -*ин радин* (*нерадин*) с апстрактумом *радиносћ*, затим прид. на -*љив радљив*, на -*ићи радићи* проширено на -*њи радићњи*, поименичен на -*ак радићак* поред *радићак*. Префиксалне глаголске изведенице су најчешће са *до-*, *за-*, *из-*, *на-*, *се-*, *об-*, *по-*, *по-*, *раз-*, *са-*, *су-*, *у-*; итератив на -*ва-* -*рађиваји* јавља се само с префиксима, а деминутиви су на -*укаји* *рађукаји*, -*ушкати* *радушкати*. Скок бележи и поствербале: *рад*, *нерад*, *израда*, *зарада*, *обрада*, на -*џ израдак*, а од лексеме *радићи* изведене су и радна именица на -*лица* м према -*лица* ф, *радилац* према *радилица*, на -*иша радиша* м с придевом *радишан*, па апстрактум на -*ња радња* ф, *ћредрадња* према нем. *Vorarbeit* = поименичени парт. перф. акт. *радионица*. Вук не бележи лексему на -*евина* *ћрерађевина*, која је изведеница од *ћрерађиваји*, према типу *очевина*, *грађевина*.

³ РМС бележи израз који потврђује употребу овог глагола у неличном облику са морфемом *се* + [о + *Л*]: *ради се о чијој кожи*.

Транзитивност глагола *радићи* омогућава метонимијско семантичко варирање засновано на трансформацији и модификовању објекта ((*савесно*) *радићи* (*свој*) *ћосао*, *радићи* (= *обрађиваји*) *земљу*, *радићи* *илустрације* *ћисцу* (*за књигу*)), као и метафоричну дисперзију (*радићи* (*обрађиваји*) *родићјеље*).

РМС не бележи трп. прид. *рађен*, -а, -о, који би био 1-степени дериват гл. *радићи*.

[+Obj (A), /I/+ (na +L)]⁴

- 1₁<0 **рад-ø** м деверб. имен. 1. свесна људска делатност чији је циљ постизање корисног учинка.⁵ 2. а. обављање, вршење одређеног посла, задатка; делатност, активност. б. кретање, радња, функционисање (какве направе, органа и сл.). в. активан, непосредан (хемијски, механички и др.) утицај, дејство. 3. а. производ, творевина, дело. б. предмет на коме се ради, који се израђује. 4. врста стручног посла, заната и сл. 5. терм. физ. производ компоненте силе у правцу кретања и пређеног пута.
- 1₂<0 **рад-ан**, -дна, -дно квалит. прид. који воли да ради, вредан, марљив, приљежан.
- 1₃<0 **рад-ен**, -а, -о квалит. прид. → 1. радан. 2. радни.⁶ 3. (у имен. служби) м *nomen agentis* радник.
- 1₄<0 **рад-еник** м *nomen agentis* → радник.⁷
- 2₁<1₄ **раденнк-ов**, -а, -о посес. и релац. прид. који припада раденику, који се односи на раденика.
- 1₅<0 **рад-еница** ж *nomen agentis* → радница.
- 2₂<1₄ **раденнч-кн**, -а, -о релац. и посес. прид. који се односи на раденике, који припада раденицима.
- 1₆<0 **ради-лац**, -оца м *nomen agentis* онај који је вредан, радан.
- 1₇<0 **ради-лица** ж 1. *nomen agentis* она која је вредна, радна, радница. 2. терм. мех. челична осовина клипног мотора са унутрашњим сагоревањем, која преко клипаче претвара транслационо кретање клипа у ротационо и тако врши рад. 3. терм. зоол. (обично с додатком: пчела) пчела са жаоком која гради саће, прерађује нектар у мед, одгаја потомство и чува гнездо. 4. (у атриб. служби) а. вредна, радна. б. *nomen agentis* који врши рад (о машини, строју).
- 1₈<0 **ради-лиште** с 1. *nomen loci* место где се нешто ради, изграђује, земљиште намењено подизању нечега.
- 1₉<0 **ради-ло** с *nomen instr.* средство за рад.
- 1₁₀<0 **рад-ин**, -а, -о квалит. прид. 1. радан. 2. радни. 3. (у имен. служби) м *nomen agentis* онај који је вредан, радан, радиша; радник, тежак.

⁴ Петровић–Дудић (1989) наводе уз овај глагол и следеће допуне: А (неживо) + D (живо); А (неживо) + за + А (живо, колектив). Глагол *радийи* – бити у стању активног дејства, одређује се као формално непрелазан, тј. S (живо и колектив; неживо) + P.

⁵ Уз ово значење забележене су синтагме: *физички* ~, *умни* ~, *производни* ~, *грујни* ~, *колективни* ~, *научни* ~.

⁶ У РМС ово је значење дато са квалиф. заст. (Ђ. Јакшић).

⁷ Две су могућности настанка лексеме *раденик*: прва је по моделу: *йрид*. *йворбена основа* + -ик (ако се претпостави значење *онај који је раден*), а друга по моделу: *гл. йворбена основа* + -еник (ако се претпостави значење *онај који (вредно) ради*). У првом случају *раденик* би био 2-степенни, а у другоме 1-степенни дериват; значење деривата *раденик* упућује на други начин творбе.

- 2₃<1₁₀ **радин-ица** ж помен agentis она која је вредна, радина, радилица.
- 2₄<1₁₀ **радин-ост** ж деадј. имен. 1. својство онога који је радин, онога што је радино, марљивост, вредноћа. 2. делатност, рад уопште.⁸
- 1₁₁<0 **рад-иња** ж помен agentis радница; надничарка.
- 1₁₂<0 **ради-она** ж помен loci → радионица.
- 1₁₃<0 **ради-оница** ж помен loci а. просторија у којој се нешто израђује или поправља. б. просторија, соба за рад уопште; лабораторија.
- 2₅<1₁₃ **радионич-ки**, -а, -о релац. прид. који се односи на радионицу, на радионице.
- 1₁₄<0 **рад-иша** м помен agentis вредан, радан човек, добар радник, прегалац.
- 1₁₅<0 **рад-ишан**, -шна, -шно квалит. прид. радан, вредан, марљив.
- 2₆<1₁₅ **радишно** прил. на радишан начин, вредно, марљиво.
- 2₇<1₁₅ **радишн-ост** ж деадј. имен. особина онога који је радишан, радљивост.
- 1₁₆<0 **рад-љив**, -а, -о квалит. прид. који воли да ради, радан, вредан.
- 2₈<1₁₆ **радљив-ост** ж деадј. имен. особина онога који је радљив, вредноћа, марљивост.
- 2₉<1₁ **рад-ни**, -а, -о релац. и квалит. прид. који се односи на рад, који је у вези са радом, који служи за рад.
- 1₁₇<0 **рад-ник** м помен agentis 1. а. онај који ради, обавља одређени посао, онај који се бави одређеном делатношћу (било умном, било физичком). б. онај који се претежно бави физичким радом, који обавља физичке послове. в. човек који воли да ради, онај који добро ради, радиша. 2. мрав који ради, добавља храну, одржава гнездо, негује младе.
- 1₁₈<0 **рад-ница** ж помен agentis жена радник. 2. терм. зоол. (обично с додатком пчела) радилица (3).
- 2₁₀<1₁₇ **раднич-ки**, -а, -о релац. и квалит. прид. који се односи на раднике, који је у вези са радницима.⁹
- 2₁₁<1₁₇ **раднич-тво** с колек. имен. ← радник; радници, радничка класа.
- 1₁₉<0 **рад-ња** ж 1. а. терм. адм. акт, чин, покрет; поступак, дело.¹⁰ б. рад (2–5). в. терм. мат. (обично с одредбом: рачунска) начин, облик израчунавања: четири рачунске радње (сабирање, одузи-

⁸ У првome је значењу лексема *радиносѝ* настала по моделу: *радин+осѝ*. У другоме пак значењу лексема је могла настати по моделу: *рад+иносѝ*; додуше, творбени формант *-иносѝ* нико не бележи; он би се могао претпоставити на исти начин као што је претпостављен и формант *-инсѝво* (Клајн 2003: 189).

У РМС са квалиф. необ. *радиносни*, -а, -о — који служи, који се употребљава за рад (Ујевић).

⁹ Уз ово значење наведене су синтагме: ~ *класа*, ~ *самоујрављање*, ~ *савети*, ~ *јокрејш*.

¹⁰ У РМС са квалиф. покр. и *рађа* ж радња (1, 2) (Косор, Ђоровић).

мање, множење, дељење). г. писмени рад, расправа, студија и сл. 2. а. терм. адм. организација (обично мања, с мањим бројем радника) у чијем оквиру неко обавља своју привредну делатност. б. помен loci просторија за обављање такве делатности, радионица, дућан, продавница.¹¹ 3. терм. књиж. а. догађај, збивање. б. ток збивања у каквом литерарном делу. в. део чина (у позоришном комаду), сцена, појава.

1₂₀<0 рад-њи, -а, -о квалит. прид. → радни.¹²

2₁₂<1₁₉ радњ-ица ж дем. ← радња.

1₂₁<0 рад-уцкати, -ам импф., тр. дем. ← радити.

1₂₂<0 рађ-евина ж 1. оно што је израђено, производ, рад. 2. материјал који је за обраду, грађа, сировина. 3. разг. обмана, подвала.

1₂₃<0 рађе-ње с гл. имен. ← радити.

ПР2₁<ПР1₁ дорад-а ж деверб. имен. дотеривање, усавршавање као свршетак рада.¹³

ПР2₂<ПР1₁ дорад-ак, -тка м деверб. имен. завршна обрада, свршетак каквога рада.

ПР1₁<0 до-радити, -им пф., тр. 1. докраја, потпуно, сасвим израдити, дотерати, угладити. 2. добити, стећи каквим радом.

[/1/+Обј (А); /2/ +Обј (А+I)¹⁴]

ПР2₃<ПР1₁ дорађ-ен, -а, -о гл. прид. трп. ← дорадити.

ПР3₁<ПР2₃ дорађен-ост ж деадј. имен. особина онога што је дорађено, дотераност, заокруженост.

ПР3₂<ПР2₄ дорађива-ње с гл. имен. ← дорађивати.

ПР2₄<ПР1₁ дорађ-ивати, -ујем импф. и итер., тр. ← дорадити.

ПР2₅<ПР1₂ зарад-а ж 1. деверб. имен. оно што се радом заслужи, што се за рад добије, награда. 2. терм. екон. а. разлике између куповне и продајне цене; оно што је добивено тргујући. б. оно што претекне иза трошкова на животне потребе.¹⁵

ПР1₂<0 за-радити, -им пф., тр. 1. а. радом заслужити, добити као накнаду за рад. б. својим поступцима заслужити. 2. добити, стећи.

[/1/+Обј (А); /2/+Обј (А+I)]

зарадити се медиј. добити посао, запослити се; отпочети нађени посао; унети се у посао.

¹¹ У оквиру ове одреднице забележене су синтагме: *тјрговинска* ~, *занайска*, *обријничка* ~.

¹² Ова лексема се данас може сматрати застарелом, а у РМС је потврђена примерима С. Ђоровића и А. Шеное.

¹³ РСАНУ са квалиф. ков. *дорадити*, -а, -о — који се односи на дораду (Борба 1947).

¹⁴ Оваква рекција глагола *дорадити* не одговара значењу под (2), али може бити оправдана примером *дорадити књигу илустрацијама* (у смислу обогатити, допунити).

¹⁵ РСАНУ са квалиф. покр. и *зарадак* — мала, скромна зарада и *зарадба* — зарада.

- ПР₃<ПР₂ **зарад-ица** ж дем. ← зарада.
- ПР₂₆<ПР₁₂ **зарад-ница** ж награда коју прима робијаш за свој рад.
- ПР₂₇<ПР₁₂ **зарађ-евина** ж → зарада.¹⁶
- ПР₃₄<ПР₂₈ **зарађива-ње** с гл. имен. ← зарађивати.¹⁷
- ПР₂₈<ПР₁₂ **зарађ-ивати**, -ујем импф. и итер., тр. ← зарадити.
- ПР₃₅<ПР₂₈ **зарађив-ач** м *nomen agentis* онај који зарађује.¹⁸
- ПР₂₉<ПР₁₃ **израд-а** ж деверб. имен. 1. процес рада, потребан да се што изради, израђивање. 2. начин, каквоћа рада на израђеном предмету.¹⁹
- ПР₂₁₀<ПР₁₃ **израд-ак**, -тка м → израђевина.
- ПР₃₆<ПР₂₉ **израд-ан**, -дна, -дно релац. прид. 1. који се односи на израду, произвођачки. 2. који се може обрађивати, обрадив (о земљи).²⁰
- ПР₂₁₁<ПР₁₃ **израд-ба** ж деверб. имен. → зарада.
- ПР₃₇<ПР₂₉ **израд-илачки**, -а, -о релац. прид. који се односи на израду, на начин израде неког дела.²¹
- ПР₂₁₂<ПР₁₃ **изради-тељ** м *nomen agentis* → израђивач.²²
- ПР₁₃<0 **из-радити**, -им пф., тр. 1. а. направити, начинити што ручним или механичким радом. б. разрадити, обработити. в. увежбати радом, дотерати, усавршити. 2. а. створити, остварити. б. направити, изазвати, проузроковати. 3. свршити какав посао, постићи што за себе или другога, испословати. 4. радом добити, стећи, зарадити, привредити. 5. (кога) вулг. подвалити (коме), преварити.
[+Obj (A)]
- израдити се** медиј./рефл. постати бољи, савршенији у раду, изградити се, усавршити се.
- ПР₂₁₃<ПР₁₃ **израд-љив**, -а, -о квалит. прид. који се може израдити, обработити, обрадљив, коме се може дати свакојака форма.²³
- ПР₃₈<ПР₂₁₃ **израдљив-ост** ж деадј. имен. особина или својство онога што је израдљиво.

¹⁶ Ова лексема преузета је из РСАНУ (Продановић).

¹⁷ У РМС са квалиф. заст. *зарадња* — посао, рад, печалба; зарађивање (Лесковар).

¹⁸ РСАНУ са квалиф. необ. бележи лексему *зарадник* — припадник произвођачке, продуктивне друштвене класе.

¹⁹ РМС бележи са квалиф. покр. под (3) — оно што се добије радом, зарада.

РСАНУ бележи именицу *израђење* квалиф. заст. — гзрада (Милићевић). Ова лексема може се сврстати у класу *nomen actionis* јер значењем указује на глаголски процес.

²⁰ Овај придев је преузет из РСАНУ (Дедијер).

²¹ РСАНУ бележи ову лексему, а не бележи имен. *израдилац*, те је стога дата оваква сегментација.

²² Ова лексема је преузета из РСАНУ.

²³ РМС не бележи овај придев, али бележи именицу деривирану од њега, па су и одредница и објашњење преузети из РСАНУ.

- ПР2₁₄<ПР1₃ **израд-укати**, -ам импф., тр. дем. ← израдити, зарадити, заслужити.
- ПР2₁₅<ПР1₃ **израђ-евина** ж оно што је израђено, производ рада, рукотворина.
- ПР2₁₆<ПР1₃ **израђ-ен**, -а, -о 1. гл. прид. трп. ← израдити. 2. квалит. прид. радом измучен, исцрпен.
- ПР3₉<ПР2₁₆ **израђен-ост** ж деадј. имен. својство или особина онога што је израђено, израђеност, умешност, вештина.
- ПР3₁₀<ПР2₁₇ **израђива-ње** с гл. имен. ← израђивати.
- ПР2₁₇<ПР1₃ **израђ-ивати**, -ујем импф., тр. ← израдити.
- ПР3₁₁<ПР2₁₇ **израђив-ач** м *nomen agentis* онај који је нешто изradio или израђује.
- ПР4₁<ПР3₁₁ **израђивач-ица** ж *nomen agentis* женска особа која што израђује.
- ПР1₄<0 **на-радити**, -им пф., тр. 1. направити, починити. 2. стећи радом, зарадити.
- нарадити се** медиј. дуго, доста радити, уморити се радећи.
- ПР1₅<1 **не-рад** м изостанак свесне активности, беспослица, доколица.
- ПР1₆<1₂ **не-радан**, -дна, -дно квалит. прид. 1. а. који не воли да ради, који проводи време у беспосличењу, лењ. б. који се проводи у нераду, беспосличарски. 2. (одр.) у току којег се обуставља посао.
- ПР1₇<1₅ **не-раденица** ж *nomen agentis* → нерадница.
- ПР1₈<1₁₀ **не-радин**, -а, -о квалит. прид. → 1. нерадан (1). 2. (у имен. служби) м нерадник.
- ПР1₉<1₁₄ **ие-радиша** м *nomen agentis* нерадник.
- ПР1₁₀<1₁₅ **не-радишан**, -шна, -шно квалит. прид. нерадан.
- ПР1₁₁<1₁₇ **ие-радник** м *nomen agentis* нерадан човек, лењивац, ленштина, беспосличар.
- ПР1₁₂<1₁₈ **не-радница** ж *nomen agentis* нерадна жена, лењивица.
- ПР2₁₈<ПР1₁₁ **нераднич-ки**, -а, -о релац. прид. који се односи на нераднике.
- ПР2₁₉<ПР1₁₁ **нерадниш-тво** с *не-рад*, беспосличење, нераднички живот.
- ПР1₁₃<1₁₉ **не-радња** ж → *не-рад*; исп. радња (16).
- ²⁴ ПР3₁₂<ПР2₅ **нуз-зарада** ж додатна, допунска зарада.²⁴
- ПР2₂₀<ПР1₁₄ **обрад-а** ж *деверб.* имен. 1. пољски радови на земљи око усева. 2. давање облика, уобличавање, усавршавање. 3. обрађивање, анализа. 4. припремни радови за изradу чега, сређивање рукописа за штампање.²⁵
- ПР2₂₁<ПР1₁₄ **обрад-ба** ж *деверб.* имен. → *обрада*.
- ПР2₂₂<ПР1₁₄ **обрад-ив**, -а, -о квалит. прид. који се може, који се да обрађивати.

²⁴ Лексема је преузета из РСАНУ.

²⁵ У РМС са квалиф. покр. и *обрадња* (Томић).

ПР1₁₄<0 **об-радити**, -им пф., тр. 1. а. извршити све радове на земљи потребне за добијање плода с ње, обделати (земљу). б. дати у одређеном облику (педагошки). 2. прередити; радом усавршити, дотерати. 3. уредити, средити. 4. убедити, уверити, придобити за нешто, наговорити.

[+Obj (A); /4/+Obj (za+A)]

ПР2₂₃<ПР1₁₄ **обрад-љив**, -а, -о квалит. прид. → обрадив.

ПР3₁₃<ПР2₂₄ **обрађива-ње** с гл. имен. ← обрађивати.

ПР2₂₄<ПР1₁₄ **обрађ-ивати**, -ујем импф. и итер., тр. ← обрадити.

ПР3₁₄<ПР2₂₄ **обрађив-ач** м *nomen agentis* онај који обрађује.

ПР2₂₅<ПР1₁₅ **одрад-а** ж *deverb.* имен. оно што се одради, рад као узврат за дуг.

ПР1₁₅<0 **од-радити**, -им пф., тр. 1. радећи отплатити дуг. 2. урадити оно што је требало, што се могло ислужити, одслужити.²⁶

[+Obj (A)]

ПР3₁₅<ПР2₂₆ **одрађива-ње** с гл. имен. ← одрађивати.

ПР2₂₆<ПР1₁₅ **одрађ-ивати**, -ујем импф. и итер., тр. ← одрадити.

ПР1₁₆<0 **нод-радити**, -им пф., тр. извршити све претходне радње, припремити.

[+Obj (A)]

^{mp}ПР2₂₇<ПР1₄ **по-нарадити**, -им пф., тр. починити, учинити, урадити подоста чега.

[+Obj (A)]

^{mp}ПР2₂₈<ПР1₁₅ **по-одрадити**, -им пф., тр. редом одрадити.

[+Obj (A)]

ПР1₁₇<0 **по-радити**, -им пф., тр. 1. узнастојати, потрудити се да се што оствари, постигне, побринуту се, постарати се, заузети се за што. 2. свршити, обавити (какав посао) 3. извршити редом све, једно за другим. 4. нешто мало, неко време радити.

[+Obj (A)]

ПР1₁₈<1₁₇ **пред-радник** м *nomen agentis* вешт и искусан радник који врши припремне радове и предводи у послу.

ПР1₁₉<1₁₈ **пред-радница** ж *nomen agentis* жена предрадник.

²⁶ РМС бележи *од-* као префикс под (1в) — потпуно извршење какве радње, окончање каквог стања (*одрадиџи*, *одсијавиџи* и сл.). Клајн (2002: 265) наводи префикс *од-* и глагол *одрадиџи* као пример чисте перфектизације. Могли бисмо са семантичког аспекта говорити и следеће — радња у дужем, али завршеном периоду, што би представљало посебну врсту перфективности (*одслужиџи*).

РМС не бележи трпни придев *одрађен*, -а, -о, који би био 2-степенни дериват глагола *одрадиџи*.

ПР2₂₉<ПР1₁₈ **предраднич-ки**, -а, -о релац. прид. који се односи на предраднике.

ПР1₂₀<1₁₉ **пред-радња** ж припремни радови који претходе главној радњи.

ПР3₁₆<ПР2₁₆ **пре-израђен**, -а, -о квалит. прид. превише израђен.

ПР2₃₀<ПР1₁₈ **прерад-а** ж деверб. имен. 1. преобраћање, измена чега у процесу рада, довођење чега у стање спремности за употребу, давање чему коначног облика прерађивањем, преправком. 2. припремање, спремање за сетву, за сађење. 3. претварање једног елемента у други путем асимилације код биља. б. претварање нижег душевног доживљаја у виши.

ПР2₃₁<ПР1₁₈ **прерад-ба** ж деверб. имен. → прерада.

ПР1₂₁<0 **пре-радити**, -им пф., тр. 1. а. подврћи обради, претворити у што радом, обрадом. б. преобратити путем каквог процеса, учинити корисним, подесним за што. 2. преправити, преиначити и подвргнути допунској обради, учинити друкчијим, изменити.²⁷

[+Obj (A)]

прерадити се медиј. провести у раду сувише много времена, више него што треба, преморити се.

ПР2₃₂<ПР1₂₁ **прерад-љив**, -а, -о квалит. прид. који се може прерадити.

ПР3₁₇<ПР2₃₁ **прерад-ни**, -а, -о релац. прид. који се односи на прераду.

ПР2₃₃<ПР1₂₁ **прерађ-евина** ж производ прераде (1), оно што је прерађено.

ПР2₃₄<ПР1₂₁ **прерађ-си**, -а, -о гл. прид. трп. ← прерадити.²⁸

ПР3₁₈<ПР2₃₄ **прерађено** прил. са одговарајућом обрадом, са прерађивањем.²⁹

ПР3₁₉<ПР2₃₄ **прерађен-ост** ж деадј. имен. стање преморености настало прекомерним радом.

ПР3₂₀<ПР2₃₅ **прерађива-лац**, -оца м помен agentis → прерађивач.

ПР3₂₁<ПР2₃₅ **прерађива-ње** с гл. имен. ← прерађивати (се).

ПР2₃₅<ПР1₂₁ **прерађ-ивати (се)**, -ујем импф. и итер., тр./медиј. ← прерадити (се).

ПР3₂₂<ПР2₃₅ **прерађив-ач** м помен agentis човек који прерађује што.

²⁷ У РМС са квалиф. покр. под (3) — учинити, извршити, посвршавати све или много чега (Ранковић).

²⁸ Лексема није забележена у прегледаним речницима, али је уврштена у СДГ због њених деривата са *не-*.

²⁹ Лексема је уврштена у СДГ аналошки према прилогу *нейпрерађено*, који је преузет из РСАНУ.

ПР4₂<ПР3₂₂ **прерађивач-ки**, -а, -о релац. прид. који се односи на прерађиваче.³⁰

ПР2₃₆<ПР1₂₂ **прирад-о** м деверб. имен. стварање производа, производња.

ПР2₃₇<ПР1₂₂ **прирад-ан**, -дна, -дно релац. и квалит. прид. који се односи на прирад, производан.

ПР1₂₂<0 **при-радити**, -им пф., тр. радом стећи, произвести, привредити. [+Obj (A)]

ПР2₃₈<ПР1₂₂ **прирад-ник** м помен agentis онај који прирађује, привредник.³¹

ПР3₂₃<ПР2₃₈ **прираднич-ки**, -а, -о релац. прид. који се односи на прираднике.

ПР3₂₄<ПР2₃₈ **прирађива-ње** с гл. имен. ← прирађивати.

ПР2₃₉<ПР1₂₂ **прирађ-ивати**, -ујем импф. и итер., тр. ← прирадити.

ПР2₄₀<ПР1₂₃ **прорад-а** ж деверб. имен. свестрана обрада, разрада, проучавање чега.

ПР1₂₃<0 **про-радити**, -им пф., тр./интр. 1. потанко проучити што, свестрано се упознати са чим, обрадити, разрадити. 2. почети радити, деловати. 3. провести у раду неко време.³² [+Obj (A)]

прорадити се медиј. постати радљив, вредан, провреднити се.

ПР3₂₅<ПР2₄₁ **прорађива-ње** с гл. имен. ← прорађивати (се).

ПР2₄₁<ПР1₂₃ **прорађ-ивати (се)**, -ујем импф. и итер., тр./медиј. ← про-радити (се).

ПР1₂₄<1₁₉ **против-радња** ж радња која је у супротности другој радњи.

ПР2₄₂<ПР1₂₅ **разрад-а** ж деверб. имен. подробнија обрада, развијање какве теме, замисли, плана и др.

ПР2₄₃<ПР1₂₅ **разрад-ба** ж деверб. имен. → разрада.

ПР1₂₅<0 **раз-радити**, -им пф., тр. 1. подробно, у појединостима обрадити. 2. припремити, оспособити за привредну експлоатацију, за интензивну производњу. 3. разгибати, размрдати. [+Obj (A)]

разрадити се медиј. дати се на усрдан рад; развити, проширити послове.

³⁰ Уз ово значење наведене су синтагме: ~ *радиносћ*, ~ *индустрија*.

³¹ РМС не бележи именицу *прирадница*, која би била 2-степени дериват глагола *прирадити*.

³² Глагол *прорадићи* може бити и транзитиван — проучити нешто (*прорадићи задајке*), и интранзитиван — почети радити (*машина је прорадила*).

Не бележи се трпни придев *прорађен*, -а, -о, који би био 2-степени дериват глагола *прорадићи*.

- ПР2₄₄<ПР1₂₅ **развија-ен**, -а, -о гл. прид. трп. ← развијати.
 ПР3₂₆<ПР2₄₄ **развијено** прил. са детаљном, опширном обрадом.
 ПР3₂₇<ПР2₄₄ **развијен-ост** ж деадј. имен. особина онога ко је развијен, опширна, детаљна обрада.
 ПР3₂₈<ПР2₄₅ **развијање** с гл. имен. ← развијати.
 ПР2₄₅<ПР1₂₄ **развијати**, -ујем импф. и итер., тр. ← развијати.
 ПР1₂₆<0 **развијати**, -им пф., тр. извршити, завршити неки посао, урадити.
 [+Obj (A)]
- ПР1₂₇<1₁₇ **развијник** м nomen agentis 1. онај који с киме сарађује, помагач у неком послу. 2. назив или саставни део назива неких звања.³³
- ПР1₂₈<1₁₈ **развијница** ж nomen agentis она која с киме сарађује.
 ПР2₄₆<ПР1₂₈ **развијачи**, -а, -о релац. прид. који се односи на развијаче.
 ПР2₄₇<ПР1₂₈ **развијачтво** с заједнички рад, развијање, развијања.
 ПР1₂₉<1₁₉ **развијања** ж развијање, развијачтво.
 ПРс2₁<ПРс1 **развијање** с гл. имен. ← развијати.
 ПРс1₁<0 **развијати**, -ујем импф., интр. радити са неким на истом послу.
 ПР1₃₀<0 **развијати**, -им пф., тр. посвршавати послове, порадити (најчешће око летине).
 [+Obj (A)]
- ПР3₂₉<ПР2₄₈ **развијање** с гл. имен. ← развијати.
 ПР2₄₈<ПР1₃₀ **развијати**, -ујем импф. и итер., тр. ← развијати.
 ПР1₃₁<1₁₇ **развијник** м nomen agentis → развијач.
 ПР1₃₂<1₁₈ **развијница** ж nomen agentis → развијачица.
 ПР2₄₉<ПР1₃₂ **развијачи**, -а, -о релац. прид. → развијачи.
 ПР2₅₀<ПР1₃₂ **развијачтво** с → развијачтво.
 ПР1₃₃<1₁₉ **развијања** ж → развијања.
 ПРс2₂<ПРс1₂ **развијање** с гл. имен. ← развијати.
 ПРс1₂<0 **развијати**, -ујем импф., интр. → развијати.
 ПР1₃₄<0 **развијати**, -им пф., тр. а. заузети се, потрудити се (да се што уради). б. обавити послове, урадити.
 [+Obj (A)]
- ПР2₅₁<ПР1₃₄ **развијати**, -ујем импф. и итер., тр. ← 1. развијати. 2. развијати.³⁴

³³ Уз ово значење наведене су синтагме: ~ *листа*, ~ *новина*, *научни* ~, *стручни* ~.

³⁴ РМС не бележи гл. имен. *развијање*, која би била 3-степенни дериват глагола *развијати*.

- ПР1₃₅<0 **у-радити**, -им пф., тр. 1. оградити, прекопати, поорати. 2. прерадити, оплеменити (сиров материјал). 3. скројити, сашити. 4. направити, израдити. 5. извести, створити, извршити. 6. а. учинити, поступити. б. извести, учинити нешто неприлично, причинити.
[+Obj (A)]
- C1₁<ПР3₂₃ **дрв-о-прерађивач** м помен agentis онај који прерађује дрва.³⁵
- C2₁<C1₁ **дрвопрерађивач-ки**, -а, -о релац. прид. који се односи на прерађиваче или прерађевине дрвета.³⁶
- C1₂<0 **земљ-о-рад-о** м → земљорадња.³⁷
- C1₃<1₁₇ **земљ-о-радник** м помен agentis човек који се бави обрађивањем земље као главним занимањем, ратар, тежак.³⁸
- C1₄<1₁₈ **земљ-о-радница** ж помен agentis женска особа земљорадник.
- C2₂<C1₃ **земљораднич-ки**, -а, -о релац. прид. који се односи на земљораднике.³⁹
- C2₃<C1₃ **земљорадниц-тво** с 1. колек. имен. земљорадници. 2. земљорадња.
- C1₅<1₁₉ **земљ-о-радња** ж обрађивање земље, ратарство, грана пољопривреде која се бави обрађивањем земље и гајењем корисних биљака.
- C1₆<ПР2₃₅ **полу-прерађевина** ж полупродукт, полупроизвод, недовршен фабрички производ коме је потребна завршна обрада.⁴⁰
- C1₇<2₄ **само-радиност** ж деадј. имен. својство онога који ради самостално, по властитој иницијативи.
- C1₈<1₁₉ **само-радња** ж самосталан стваралачки рад из сопствене побуде, обављање рада без помоћи другог.

Закључна разматрања

Гнездо има 167 лема. Бележи се 35 деривата (изведених од основног глагола *радиџи* и његових првостепених деривата), 113 префиксалних твореница, 4 префиксирани префиксалне творенице, 4 префиксално-суфиксалне творенице и 11 сложеница. Од 23 првостепена деривата, 16 је именица, 6 придева и 1 глагол. Именице означавају вршиоца радње (*раденик*, *раденица*, *радилац*, *радилица*, *радиња*, *радиша*,

³⁵ Лексема је преузета из Николић (2000: 1376).

³⁶ Лексема је преузета из РСАНУ.

³⁷ У РМС је ова лексема обележена квалиф. заст.

Поред овог облика у РСАНУ са квалиф. заст. и *земљерад* (С. Јовановић).

³⁸ РСАНУ са квалиф. заст. и покр. *земљорадац* и *земљорадин* (Вук, Веселиновић, Миодраговић).

³⁹ Уз ово значење наведене су синтагме: ~ *задруга*, ~ *јосоа*.

⁴⁰ Лексема је преузета из РСАНУ.

радник, радница), место вршења радње (*радилишће, радиона, радионица, радња* (у једном значењу)), производ рада (*рађевина*), средство за рад (*радило*), а јавља се и девербативна именица *рад* и глаголска *рађење*. Интересантно је да међу првостепеним именичким дериватима нема ниједне моционе именице; вршилац радње женскога рода никад се не именује индиректно, додавањем моционог творбеног форманта на именицу мушкога рода. Придевима се упућује на изразиту склоност према раду (*радан, раден, радин, радишан, радљив, радњи*). Глагол *радуцајати* има значење субјективне оцене.

Од 12 другостепених деривата, 6 је именица, 5 придева и 1 прилог. Именице означавају особину онога што је исказано придевом у творбеној основи (*радиносћ, радишносћ, радљивосћ*), означавају вршиоца радње (*радиница*) или колектив (*радништво*), а могу имати и значење субјективне оцене (*радњица*). Сви придеви су релациони мада могу имати и компоненту посесивности или квалитативности (*радеников, раденички, радионички, радни, раднички*), а творбена основа им је именичка. Прилог *радишно* указује на начин вршења радње при чему се испољава особина исказана придевом *радишан*.

Датих 35 лексема настало је суфиксацијом. Сви првостепени деривати имају глаголску творбену основу, те је њихова семантика у уској вези са мотивним глаголом *радијати*. Другостепени деривати имају придевску или именичку творбену основу.

Префиксација је врло продуктиван творбени процес у овом гнезду. Првостепене префиксалне творенице (ПР1) настале су слагањем префикса и одговарајућих творбених лексема: 1) глаголи су добијени слагањем префикса *до-*, *за-*, *из-*, *на-*, *об-*, *од-*, *иод*, *ио-*, *ипре-*, *ири-*, *иро-*, *раз-*, *са-*, *с-*, *уз-*, *у-* и лексеме *радијати*; 2) именице су настале слагањем *не-*, *ипред-*, *иرويив-*, *са-*, *су-* и лексемā *рад*, *раденица*, *радиша*, *радник*, *радница*, *радња*; 3) придеви су творени слагањем *не-* и лексемā *радан*, *радин* и *радишан*. С обзиром на то да префикси модификују значење мотивне лексеме, добијене именице са значењем *попеп agentis* од *радника*, *раднице* постају *нерадници*, *ипредрадници*, *сарадници*, *сурадници*. Показује се да 6 именица и сва 3 придева остварују антонимски однос са творбеном лексемом. Свих 16 првостепених префиксалних глагола перфективног су вида, а треба нагласити да чак њих 11 даљом суфиксалном деривацијом ствара имперфективне глаголе: *дорадити* → *дорађивати*, *зарадити* → *зарађивати*, *израдити* → *израђивати*, *обрадити* → *обрађивати*, *одрадити* → *одрађивати*, *иперадити* → *иперађивати*, *ирирадити* → *ирирађивати*, *иорадити* → *иорађивати*, *разрадити* → *разрађивати*, *срадити* → *срађивати*, *узрадити* → *узрађивати*. Глаголи *нарадити*, *иодрадити*, *иорадити*, *урадити* немају према себи имперфективне глаголе. Глагол *сарађивати* није настао суфиксалном творбом од гл. *сарадити*; њихова семантика не допушта да их сматрамо видским парњацима. Оба глагола су првостепене творенице: *сарадити* настаје префиксалном творбом (*са-* + *радити*), а *сарађивати* комбинацијом префиксалне и суфиксалне творбе (*са-* + *рађ-* + *ива-*

џи). Префикси, својом значењском компонентом, доприносе перфективности првостепених глагола, који тако постају опоненти мотивном имперфективном глаголу *радиџи*. Већина ових глагола има своја деривациона гнезда, и то: *доредиџи* — 6 лексема, *заредиџи* (*се*) — 8 лексема, *израдиџи* (*се*) — 17 лексема, *нарадиџи* (*се*) — 1 лексема, *обрадиџи* — 7 лексема, *одрадиџи* — 4 лексеме, *џерадиџи* (*се*) — 13 лексема, *џирадиџи* — 6 лексема, *џрорадиџи* (*се*) — 3 лексеме, *разрадиџи* — 7 лексема, *срадиџи* — 2 лексеме, *узрадиџи* — 1 лексема. Глаголи *сарађиваџи* и *сурађиваџи* су првостепене префиксално-суфиксалне творенице (ПР_с1).

Од 53 другостепене префиксалне творенице (ПР2), 26 је именица, 14 глагола и 13 придева. Принцип творбе датих лексема подразумева суфиксацију префиксираних творбене основе. Сви глаголи, 23 именице и 9 придева имају глаголску творбену основу, а код преостале 3 именице и 4 придева основа је именичка. Другостепени глаголи имперфективног су вида и чине видски пар са творбеним првостепеним префиксалним глаголом у основи. Глагол *израдукаџи* носи значење субјективне оцене, а именице *израђевина* и *џерађевина* значе производ одређене радње. Другостепене префиксирани префиксалне творенице (^пПР2) су глаголи *џонарадиџи* и *џоодрадиџи*, а глаголске именице *сарађивање* и *сурађивање* одређујемо као префиксално-суфиксалне творенице (ПР_с2) због творбене структуре глагола од којих су изведене. Додавањем суфикса *-а*, *-ба*, *-џ* или *-ак* на глаголску творбену основу настаје 14 девербативних именица. Другостепени трпни глаголски придеви доследно се појављују као мотивна лексема у творби трећестепених деадјективних именица. Квалитативни придеви на *-ив-*, *-љив-*, *-ан-*, *-на*, *-но* добијени су суфиксацијом префиксираних глаголских основа, а релациони на *-чки*, *-а*, *-о* (као аломорф *-ски*, *-а*, *-о*) суфиксацијом именичких творбених лексема.

Од 29 трећестепених префиксалних твореница (ПР3), 22 су именице, 5 је придева и 2 прилога. Показује се да 10 глаголских и 5 именица са значењем вршиоца радње има другостепени глагол као мотивну лексему, а 5 их има придевску творбену основу. Именице *заредиџа* са значењем субјективне оцене и префиксирана (^пПР3) *нуззарада* имају именичку творбену основу. Придеви су релациони и имају именичку творбену основу изузев префиксираниог (^пПР3) придева *џреузрађен*, *-а*, *-о*, коме је мотивна лексема придевска. Прилози *џерађено* и *разрађено* носе значење особине исказане придевима *џерађен*, *-а*, *-о* и *разрађен*, *-а*, *-о* и указују на начин вршења радње.

Именица *израђивачица* и придев *џерађивачки*, *-а*, *-о* представљају четворостепене префиксалне творенице (ПР4), које имају именичку творбену основу.

Од 8 сложеница, само 2 имају другостепене деривате.

Глагол *радиџи* је у основном значењу имперфективан и транзитиван па пружа бројне могућности за творбу лексема.

Из овог гнезда издвојићемо именице са значењем вршиоца радње и објаснићемо њихову творбу. То су лексеме: *раденик, раденица, радилац, радилица, радница, радиња, радиша, радник, радница, нераденик, нерадиша, нерадник, нерадница, њедрадник, њедрадница, сарадник, сарадница, сурадник, сурадница, израдишељ, њрирадник, зарађивач, израђивач, израђивачица, обрађивач, њперађивалац, њперађивач, дрвоњперађивач, земљорадник и земљорадница*.

Дате именице добијене су суфиксалном или префиксалном творбом, а сложенице комбинацијом слагања и суфиксације. Узевши у обзир морфолошке и семантичке критеријуме, као најпродуктивнија, показује се структура са глаголском творбеном основом (*рад-еник, рад-еница, ради-лац, ради-лица, рад-иња, рад-иша, рад-ник, рад-ница, изради-шељ, њрирад-ник, зарађив-ач, израђив-ач, обрађив-ач, њперађив-алац, њперађив-ач; рад-<радићи; изради-<израдићи; њрирад-<њрирадићи; зарађив-<зарађиваћи; израђив-<израђиваћи; обрађив-<обрађиваћи; њперађив(а)-< њперађиваћи*). Глагол *радићи* јавља се као мотивна лексема именицама *раденик*⁴¹, *раденица, радилац, радилица, радиња, радиша, радник, радница*, а као творбени форманти издвајају се: *-еник, -еница, -лац, -лица, -иња, -иша, -ник, -ница*. Лексема *радиница* има творбени модел: *њридевска њворбена основа + -ица* будући да јој се приписује значење 'радина, вредна жена'. Префиксални глаголи *израдићи, њрирадићи* и суфиксалном творбом добијени глаголи *зарађиваћи* (у основи је гл. *зарадићи*), *израђиваћи* (у основи је гл. *израдићи*), *обрађиваћи* (у основи је гл. *обрадићи*), *њперађиваћи* (у основи је гл. *њперадићи*) основни су носиоци семантичке информације код твореница *зарађивач, израдишељ, израђивач, обрађивач, њперађивалац, њперађивач, њрирадник*, а као агентивни творбени форманти појављују се: *-ач, -шељ, -лац, -ник*. Лексема *израђивачица* носи значење 'женска особа која што израђује; женски израђивач', па ћемо у сегментацији имати творбену основу *израђивач* и моциони творбени формант *-ица*. То је једина моциона именица која је забележена. У свим датим примерима творба је суфиксална иако лексеме на првом месту у линеарном поретку имају префикс.

Именице *нераденик, нерадиша, нерадник, нерадница, њедрадник, њедрадница, сарадник, сарадница, сурадник, сурадница* настале су слагањем префикса *не-, њред-, са-, су-* и творбених лексема *раденик, радиша, радник, радница*. Овакву творбу карактеришемо као префиксалну, а лексеме називамо префиксним твореницама (в. Клајн 2002: 189).

Сложенице *дрвоњперађивач, земљорадник, земљорадница* имају творбену структуру састављену од по две основе. Именичке творбене основе представљене су лексемама *дрво, земља*, а глаголске мотивним речима *њперађиваћи, радићи*. Као агентивни творбени форманти појављују се: *-ач, -ник, -ница*.

Треба напоменути да прегледани речници нису доследни у бележењу именица којима се означавају женске особе — вршиоци радње

⁴¹ О могућности двојакe сегментације ове лексеме в. фусноту 7.

па тако, поред лексема *израдиџељ* или *обрађивач*, нема образовања за женска лица *израдиџељка* или *обрађивачица*. У случајевима обележавања женске особе вршиоца радње, јављају се два типа моционе деривације: 1) интегрална моција (*израђивач* — *израђивачица*) и 2) суплетивна моција (*радник* — *раденица*). Други тип моције је неупоредиво чешћи и јавља се у чак 8 примера (88,89%): *радник* — *раденица*, *радилац* — *радилица*, *радник* — *радница*, *нерадник* — *нерадница*, *ћредрадник* — *ћредрадница*, *сарадник* — *сарадница*, *сурадник* — *сурадница*, *земљорадник* — *земљорадница*. Интегрална моција⁴² је остварена једино у примеру *израђивач* — *израђивачица*.

Гнездо лексеме *радиџи* показује одређени степен семантичког варирања код првостепених деривата. Појава метонимије бележи се у релацији *онај који врши глаголску радњу* ↔ *оно чиме се врши глаголска радња, оруђе* у другој и четвртој семантичкој реализацији лексеме *радилица*. Дакле, *радилица* је 'она која ради (машина, осовина ради)' и 'оно чиме се ради (неко ради уз помоћ машине, осовине као средства)' (в. Гортан-Премк 1997: 63).

Именица *радник* у другој семантичкој реализација везује се за *мрава*, који је вршилац радње. Ако прихватимо да се у секундарним семантичким реализацијама јавља платисемија са обележјем мултиференцијалности, настала метонимијским варирањем са индуктором у архисеми, онда је у овом значењу остварен пренос у субјекту вршења радње са човека на животињу (*мрава*). Лексемом *радилица* упућује се на 'женску особу која ради (која је радна), на пчелу која ради (која је радна), на осовину која ради (врши рад) и на машину која ради (врши рад)'. Требало би закључити да су дати деривати добијени понављањем истог модела морфолошко-семантичког варирања који је сличан платисемији, али нема узајамног односа једног значења са другим, те се стога говори само о радијалној везаности за мотивну реч (в. Гортан-Премк 1997: 64).

Могло би се говорити и о постојању агентивне улоге оруђа за вршење радње (Ивић 2002: 18) на примеру *машине* и *осовина* као *ћроћоћићских оруђа за вршење радње*. С обзиром на то да су два ентитета укључена у реализовање акције *радиџи* — 'особа која ради користећи се машином, осовином (управља том машином, осовином)' и 'предмет којим ради, управља (машина, осовина)', поставиће се питање о хијерархијски надређеном појму који ће преузети субјекатску позицију у реченици. Ако је према критеријуму одговорности говорник одређен за квалитет остваривања акције *радиџи*, онда *ћредмети* — *сћроводник вршења радње (машина, осовина)* обавља функцију субјекта, а предикатом се упућује на то 'како служи ономе чему је намећен' односно 'машина (осовина) добро ради', што је управо тзв. *ћелићна сћецификација* датог предмета.

⁴² Ако бисмо, поред именица, у обзир узели и придеве *раден* и *радин* у именичкој служби, онда би се овај тип моције јавио и у примерима: *раден* — *раденица*, *радин* — *радиница*.

Табела 1а.

1-степ.	2-степ.	ПР1	ПР2 / ^{вр} ПР2	ПР3 / ^{вр} ПР3/ПР4	ПР4	ПРС1 / ПРС2
						са-рађ-ивати сарађива-ње
						су-рађ-ивати сурађива-ње
		до-радити	дорад-а дорад-ак дорађ-ен, а, о дорађ-ивати	дорађен-ост дорађива-ње		
		за-радити (се)	зарад-а зарад-ница зарађ-евина зарађ-ивати	зарад-ица нуз-зарада зарађива-ње зарађив-ач		
		из-радити (се)	израд-а израд-ак израд-ба изради-тель израд-љив, а, о израд-укати израђ-евина израђ-ен, а, о израђ-ивати	израд-ан, дна, дно израд-илачки, а, о израдљив-ост израђен-ост пре-израђен, а, о израђива-ње израђив-ач израђивач-ица		
		на-радити (се)	ио-нарадиџи			

1-степ.	2-степ.	ПР1	ПР2 / ^{вр} ПР2	ПР3 / ^{вр} ПР3/ПР4	ПР4	ПРС1 / ПРС2
	2-степ.	об-радити	обрад-а обрад-ба обрад-ив, а, о обрад-љив, а, о обрађ-ивати	обрађива-ње обрађив-ач		
		од-радити	одрад-а одрађ-ивати <i>ио-одрадиџи</i>	одрађива-ње		
		под-радити				
		по-радити				
		пре-радити (се)	прерад-а прерад-ба прерад-љив, а, о прерађ-евина прерађ-ен, а, о прерађ-ивати (се)	прерад-ни, а, о прерађено прерађен-ост прерађива-џац прерађива-ње прерађив-ач прерађивач-ки, а, о		
		при-радити	прирад-ѓ прирад-ан, дна, дно прирад-ник прирађ-ивати	прирадни-џи, а, о прирађива-ње		
		про-радити (се)	прорад-а прорађ-ивати (се)	прорађива-ње		

1-степ.	2-степ.	ПР1	ПР2 / ^ш ПР2	ПР3 / ^ш ПР3/ПР4	ПР4	ПРс1/ ПРс2
		раз-радити (се)	разрад-а разрад-ба разрађ-ен, а, о разрађ-ивати	разрађено разрађен-ост разрађива-ње		
		са-радити				
		с-радити	срађ-ивати	срађива-ње		
		уз-радити	узрађ-ивати			
		у-радити				
рад-о	рад-ни, а, о	не-рад				
рад-ан, дна, дно		не-радан, дна, дно				
рад-ен, а, о						
рад-еник	раден-ов, а, о раденич-ки, а, о					
рад-еница		не-раденица				
рад-и-лац						
рад-и-лица						
рад-и-лиште						
рад-и-ло						
рад-ин, а, о	радин-ица радин-ост	не-радин, а, о				
рад-и-ња						
рад-и-она						

1-степ.	2-степ.	ПР1	ПР2 / ^{ип} ПР2	ПР3 / ^{ип} ПР3/ПР4	ПР4	ПРС1 / ПРС2
ради-оница	радиониџ-ки, а, о					
рад-иша		не-радиша				
рад-ишан, шна, шно	радишно радишн-ост	не-радишан, шна, шно				
рад-љив, а, о	радљив-ост					
рад-ник		не-радник пред-радник са-радник су-радник	нерадниџ-ки, а, о нерадниш-тво предрадниџ-ки, а, о сарадниџ-ки, а, о сарадниш-тво сурадниџ-ки, а, о сурадниш-тво			
рад-ница	радниџ-ки, а, о радниш-тво	не-радница пред-радница са-радница су-радница				
рад-ња		не-радња пред-радња против-радња са-радња су-радња				
рад-њи, а, о	радљ-ица					
рад-уцкати						
рађ-евина						
рађе-ње						

Табела 16.⁴³

	C1	C2
<ПР ₃₂₃	дрв-о-прерађивач	дрвопрерађивач-ки, а, о
	земљ-о-рад-љ	
<1 ₁₇	земљ-о-радник	
<1 ₁₈	земљ-о-радница	земљораднич-ки, а, о земљорадниш-тво
<1 ₁₉	земљ-о-радња	
<ПР ₂₃₅	полу-прерађевина	
<2 ₄	само-радиност	
<1 ₁₉	само-радња	

Табела 2

	именице	придеви	прилози	глаголи
1-степен	16	6		1
2-степен	6	5	1	
ПР1	16	3		16
ПР2	24	13		12
прПР2				2
ПР3	21	4	2	
прПР3	1	1		
ПР4	1	1		
ПРс1				2
ПРс2	2			
C1	8			
C2	1	2		

⁴³ У табелама 1а. и 1б. представљен је деривациони статус лексема, а у табели 2 дати су статистички подаци за деривациони и категоријални статус лексема.

ИЗВОРИ И ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Гортан-Премк 1997: Даринка Гортан-Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*, Институт за српски језик САНУ, Београд.
- Ивић 2002: Милка Ивић, „О појму 'одговорност' и 'агентивној' улози оруђа за вршење радње“, *Јужнословенски филолог* LVIII, Београд, 15–22.
- Клајн 2002: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику. Први део: Слагање и йрефиксација*, Завод за уџбенике и наставна средства — Институт за српски језик САНУ — Матица српска, Београд — Нови Сад.
- Клајн 2003: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику. Други део: Суфиксација и конверзија*, Завод за уџбенике и наставна средства — Институт за српски језик САНУ — Матица српска, Београд — Нови Сад.
- Николић 2000: Мирослав Николић, *Обраћни речник српскога језика*, Матица српска — Институт за српски језик САНУ — Палчић, Нови Сад — Београд.
- Петровић-Дудић 1989: Владислава Петровић — Коста Дудић, *Речник глагола са грамађичким и лексичким дојунама*, Завод за уџбенике и наставна средства — Завод за издавање уџбеника „Свјетлост“ — Завод за уџбенике и наставна средства, Београд — Нови Сад — Сарајево.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Српска академија наука и уметности, Београд, 1959–.
- РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–III, Матица српска — Матица хрватска, IV–VI, Матица српска, Нови Сад, 1967–1976.
- Скок 1971–1973: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV, JAZU, Zagreb.

Р е з ю м е

Мириана Гочанин

СЕМАНТИЧЕСКО-ДЕРИВАЦИОННОЕ ГНЕЗДО ЛЕКСЕМЫ РАБОТАТЬ

В настоящей статье рассматривается потенциал семантического варьирования и деривационного развития лексемы *работать* как основной. Все лексемы в гнезде находятся в Словаре сербскохорватского литературного языка Матицы сербской (РМС) и в Словаре сербскохорватского литературного и народного языка Сербской академии наук и искусств (РСАНУ). Анализ показывает что в деривационном гнезде является 60 первостепенных, 65 второстепенных, 29 третьестепенных и 2 четверостепенных лексем.

Метонимия, метафора, платисемия (широкозначность) и регулярная полисемия как семантические варьирования осуществляются у основной лексемы и у первостепенных дериватов.